

POSTMODERN GNOSTİK OLARAK C.G. JUNG ve ANALİTİK PSİKOLOJİ OKULU *

Dr. M. Bilgin Saydam

İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi / Psikiyatri Anabilim Dalı

Analitik Psikoloji ya da Kompleksler Psikolojisi Okulunun kurucu babası, İsviçre’li Carl Gustav Jung (1875-1961) tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisidir. Psikolojik tipler, kompleksler teorisi ve sözcük çağrışım testi gibi özgün bilimsel katkıları, günümüz psikolojisi ve psikiyatrisi içinde yerini muhafaza etmiştir. Ancak Jung’u okul yapan, bütün insanbilimlerine yansıyan türevleriyle sembolbilim çalışmaları ve (kişisel/ortak) bilinçdışının dinamik ve görüngülerini irdeleyen yaşam eseridir. Bu katkı antropolojiden teolojiye, psikolojiden felsefeye, etnolojiden sosyolojiye geniş bir alanda değişim ve dönüşümlere yol açmış, kuantum fiziği gibi uç doğa bilimlerinde eşzamanlılık [sinkronisite] gibi yeni açılımları öngörmüş ve önermiştir.

Ruhun gizemlerine merakının belirlediği kariyerinin dönüm noktası, psikodinamik öğretisinin cazibesine kapıldığı, dönemin aykırı ruhu Sigmund Freud (1856-1939) ile yollarının kesişmesidir. Sonradan kuram ve uygulamasını kısıtlayıcı ve indirgemeci bularak bu büyük ustayla ilişkisini koparmıştır. İki büyük zihnin buluşması, çarpışması ve ayrılması gürültülü ve verimli olmuştur. C.G. Jung, -bir modernite abidesi olan- Freud’un öğrencisi olarak tanımlanamaz; oluşunu ona borçlu değildir; ancak onunla ilişkisinden çok şey öğrenmiştir. Her ne kadar birbirlerini tamamlıyor gözükseler de, -ve belki de tam bundan dolayı- Jung’un (yüzeyde agnostisizm sıvalı) *gnostik-idealistik* yaşam felsefesi, *ilerlemeci* Freudien (yüzeyde gnostik, esasta agnostik) dünya görüşünün ve ruhsal çözümleme kurgularının antitezidir. İşte tam da bu nedenle, onu geçmek üzereyken, fersah fersah *geriye düşmüş*, ve bu gerileme "Ruh"un tanımını, Freud'un öğretilerine sığmayacak kadar genişletmiştir. Jung Freud'dan farklı ve 'fazla'dır; deliliğin, bilinç tarafından *delilik* olarak tanımlanmasına izin verilemeyecek kadar asl'olduğunu söyleyen ve "zorlama" aklı-başındalığımızı şaşırمامızı sağlayan kişidir.

C.G. Jung "aydınlanmacı" değildir; karanlığa her zaman saygı duymuş; karanlıksız aydınlığın mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Aydınlık ve karanlığın içiçeliğinin oluşturduğu alacakaranlık onda vasat bir grilik değildir: C.G. Jung'un alacakaranlığı, mutlak aydınlık ve mutlak karanlığın hızlı geçişlerinin oluşturduğu bir yanılsamadır. İşte bu geçişlerin, dolayısıyla da geçişmelerin şaşkınlığı, belirlenemezliği ve güvensizliği nedeniyledir ki, Jung'un, modernist "akılcı" zihne *ters* ve ürkütücü gelen bir yanı vardır.

* * *

* -Saydam M.B. :

Postmodern Gnostik Olarak C. G. Jung ve Analitik Psikoloji Okulu.
Nef(e)s - Nörofelsefe Dergisi 3: 8-15 (2010)

Her dünya görüşü, -ki bunun içine kozmolojik/kozmojenik sistematizasyonlar, felsefi kuramlar, her türlü bilimsel açılımın yanı sıra, psikolojik kuramlar ve uygulamalar da girer,- 'o dünyayı gören gözlerin görüşü'dür. Genelgeçerlik iddiasıyla, sorun çözüme yöntemlerini kuramlaştıran ve kurumlaştıran terapi okullarının çıkış noktası, her zaman *öznel* bir sıkıntı, *öznel* tanı ve *öznel* sağaltım ümidi/öngörüsü/uğraşısıdır:

İnsan yaşamının esas galesi, kendi tedavisidir, yani kendi eksikliklerini tamamlamak, çatışmalarını çözümlenmek ve zedelenmişliklerinin ıstırabını azaltmaktır. Bunu başarmak, dünyayı, yeniden ve merkezinde kendisi olmak kaydıyla, yani, *kendi dünyası* olarak "tamam" etmektir: "Yaratıcılık" dediğimiz, hiç bitmeyecek, yani hiçbir zaman ufkuna ulaşamayacak eylem de budur: "Dünyayı-tamam-etme-eylemi"..

"Bilincin kozmik anlamını o anda apaçık kavradım. 'Doğanın yarım bıraktığını sanat tamamlar' der simyacılar. Ben, yani bir insan, gizli bir yaratıcılıkla, dünyaya nesnel bir varoluş katarak, ona kusursuz damgasını vurmuştum. Böyle bir davranışı ancak Yaradan yapabilir denir... İnsan, yaradılışın tamamlanabilmesi için gerekli(dir), çünkü insanın kendisi ikinci bir yaratıcıdır ve dünyaya nesnel varlığını kazandıran o(dur)... Nesnel varoluşu ve anlamı yaratan insandı(r) ve insan varoluşun yüce sürecinde vazgeçilmez yerini almıştı(r)." (Jung 2001: 262-263).

C. G. Jung, *ikinci bir yaratıcı* olarak kendini, yani insanı, anlamı yaratmaya memur ve sorumlu/zorunlu ilân ederken, insanın ve Tanrı'nın iç içe geçtiği, -elbette Hristiyan mitolojisinden ve İsa-Masih imgesinden beslenen— bir dünya görüşünün izlerini sezdirmektedir. Jung, bireysel kurtuluşun "dinsel" bir merkezde bütünleşmeyle mümkün olacağını vurgularken, bu merkezi, her insanın özgün -ama nesnel- kendiliğinde ("Selbst") bulabileceğini ve/veya gerçekleştirebileceğini söyler. Tanrı imgesi, bu merkezî kendiliğin yansımasıdır:

"... (Ç)ünkü 'Tanrı' bir mit değil, insanın içindeki Tanrısallığın ortaya çıkmasıdır." (Jung 2001: 342)

İnsanların tekil öznel merkezleri, tek bir ortak merkeze akmaktadır. Bu nedenle Jung'un en öznel yorumu, nihayetinde insanı anonim/ortak bir nesnellığe götürür. Jung öğretisi paradoksal bir manevrayla içiçedir: İnsan kendi öznel mitini çığırır, anonimiteden uzaklaşarak özgünleşirken, üzerine maddenin ve zamanın nesnel ağırlığının çöktüğünü farkeder. Merkezkaç güçler, merkezci çekimin de kaynağıdır. Belki de C.G. Jung erekbiliminin gerçek anlamda bir *modernistik din* gibi algılanmasına neden olan, bu ortak (ve tek) merkeze doğru büzüşme, yüzeysel katmanların içe doğru göçmesi, kabuğun bir çekirdekte -her şeyi yutan ve *her şey olan* o ürpertici kara delikte- toplanmasının mutlaklığıdır.

Kara delik mecazının yüklendiği güç imgesi, antitezini, kendi gibi bir mutlaklık içeren, 'herşeyi-kapsayan- genleşme'de, sonsuzlukta bulur. Hep ya da hiç, mutlaklıkta buluşma, bir ve aynı olmaktan başka bir şey olamaz; zira *Mutlak* tektir. Bir aykırı "Orta-Avrupa Hristiyan mistiği" olarak Jung'un çekimini hissedeceği mutlak-merkez, insanın kendinde taşıdığı *bir ve sonsuz* olan Tanrı imgesidir:

"Tüm düşüncelerim, güneşin çevresinde dolaşan gezegenler gibi Tanrı'yı merkez alıyor. Bu çekim gücünü yadsırsam en büyük günahı işlemiş olurum." (Jung 2001: 13)

* * *

Anlam-lılık arayışı Jung'un bilim adamı kimliğiyle bütünleşir:

“Anlamsızlığın, yaşamı dolu dolu yaşamayı engellediği için bir hastalıktan farkı yoktur. Birçok şeyi, hatta belki de her şeyi dayanılır bir hale dönüştüren anlamdır.”(Jung 2001: 342).

Her türlü nesne ve eylemi bilincin hükümranlığında merkezîleştirmek çabası, modern zihnin bir kaygısını yansıtmaktadır. Bu saiki Jung psikolojisinin çıkış noktasında tesbit ederek kendisine bir modernite kahramanı ünvanını *da* yakıştırabiliriz:

“Önemli olan, bilinçdışı malzemeye kişilikler yükleyerek kendini ondan ayırabilmek ve aynı zamanda, onların bilinçle bağlantı kurmalarını sağlamaktır. Güçlerini yok etmenin yöntemi budur. Bir oranda bağımsızlıkları ve kendilerine özgü kimlikleri olduğu için, onlara kimlik vermek çok zor değildir. Bağımsızlıklarını kabullenmek de başlı başına bir iştir ama bilinçdışının kendini böyle ortaya koyması, bizim , onu en iyi biçimde yönetebilmemizi de sağlar.” (Jung 2001: 199)

Bu açıklama, bilincin algılama alanını genişletmeye ve benliğin nesnelere üzerindeki etkinliğini artırmaya yönelik modernist söylemin açıklamasıdır; ancak Jung günümüzde artık postmodern olarak nitelendirilebileceğimiz tarzda ruhsal içeriklere yaklaşır. Jung merkeze kendi bilincini (insan bilincini) yerleştirerek modern bir tutum sürdürmenin ötesine geçmiştir. Ruhsal içerikleri bilinçli benlikten bağımsız / ayrı, kendi başına varoluş birimleri olarak kurgular:

“Ruhta, benim üretmediğim şeyler vardı. Kendilerini üretiyorlar ve yaşamlarını sürdürüyorlardı.” (Jung 2001: 195)

Biyoloji ve psikolojinin (madde ile kurgunun) karşılaştığı bir alana ait bu ilksel baskılar ortak bilinçdışına ait enerji kaynaklarıdır; kendi başlarına bilinemezler: Kişinin bilinçli deneyimi, arketipe özgü içeriğini verir. Düzen, açıklık, nedensellik ve tahmin edilebilirlik, bilincin kurgusudur.

“Bilinçdışının bilinçten çok daha fazla şey bildiği doğrudur ama bilgisi, sonsuzlukla ilgili farklı bir bilgidir. Entelektüel dile dayanmaz ve ‘buraya’ ve ‘şimdiye’ bağlı değildir... (B)ilinçdışının ifadesi genişletilirse, algılama sınırlarımızın içine girebilir ve yeni bir açıyı algılayabiliriz.” (Jung 2001: 315).

Oysa ki asl'olan belirsizlik ve kaostur, birlik / teklik değil, çokluk'tur. Her şeyi kavranabilecek / kullanılacak şekilde kategorize eden bilinç, kurgusal desteklerinden uzaklaştığında ve bütünleştirici gücünü yitirdiğinde, o her şeyi saran Bilinmez'e çarpar. Bilinmez ürpertir. 'Sofia'ya kendini açmayan, 'tekne'ye teslim olmayan Bilinmez, 'kutsal' dediğimiz şeydir. R. Otto'nun, huşu uyandıran bu "Kendibaşına-ve-Aşkın-Öteki olarak Bilinmez" için önerdiği "Numinosum" terimi, C.G. Jung'un kullanımıyla Analitik Psikoloji'nin temel kavramlarından biri haline gelmiştir: Numinosum ile karşılaşmaya verilen tipik tepki ancak şaşkınlık, saygı, vecd ve/veya dehşet olabilir. C.G. Jung, işte bu ruhsal içerikleri, kendi-başına varoluş birimleri, özerk güç ve çekim kaynakları olarak tasarlamış ve bunları dış gerçeklikle ilişki içinde oluşmuş numinos tasarımlar niteliğiyle "arketip" olarak tanımlamıştır. Arketipler, ortak bilinçdışının dış-laştırılmış ve kişiselleştirilmiş yapı taşlarıdır. Ruhun *ktionik* yanını, yani doğaya, toprağa, maddesel dünyaya gömülü kısmını oluştururlar. Beynin maddesel yapılanmasının psişik karşılıklarıdır. Arketipler ve işlevleri tarih öncesi irrasyonel psikolojiye aittirler; hem filogenetik, hem de ontogenetik olarak içinden çıktığımız bilinçlilik öncesi derinliklerin izlerini taşırlar. Arketipler kendi-başına

ruhsal varlıklardır ve kontrol edilemezler. Bir nesneye yansıtıl(a)mıyor, aşk, hayranlık, korku, nefret gibi yoğun duygularla *dışarıda* yaşantılan(a)mıyorlarsa, yani dışlaştırıl(a)mıyorlarsa, o özneyi *tutar*, kendilerini özdeşim ve canlandırmaya zorlarlar. Arketiple özdeşim her zaman, ciddi psikopatoloji demektir. Antik mitografların “*teolepsi*” dedikleri, numinos (-‘a) tutulma budur.

* * *

Jung’un kuramsal temelini sunduğu, arketipoloji ve bilinçdışı dinamiklere yoğunlaşan Analitik Psikoloji Okulu, arketiplerin doğası gereği, imgeler ve resimlerle çalışır. İmgelerin çokanlamlılığı ve muğlaklığı, çok daha belirli ve keskin bir ifadeyi taşıyan sözcüklerin apaçıklığından farklıdır. İmgeler çocukluğu ve çocuksuluğu çağırır. İmgelerin gerçeklik çipası, sözden çok daha derinlere, gerilere gider. Bu da zaten eşya ve durumlar üzerinde hâkimiyet amaçlı olan söz’ün, her şeyin söze dökülebileceği saplantı ve zorlantısından farklı bir kabul edişi içerir.

Arketiplerin işlevi, kristalizasyon odakları gibi “mevcut” türe-özü biyolojik-evrimsel algılama-duyumsama-yorumlama-tepkile(ş)me şemalarını *oluşturmak* değildir. Arketipler, o şemaların mihenk noktalarında beliren, kendini gösteren ve kendini dayatan görüngülerdir. Arketiplerin gücü kendilerinden menkul değildir; bir yer ve durumun imgesidirler ve o yer ve durumun kendisinden kaynaklanan bir zorlayıcılıkları vardır. Bu olgu onları –paradoksal gözükmese de- vazgeçilmez kılar. *Zira varoluş açılımı bütünlüğünün zorunlu görüngüleridir.* Ana eylem şemaları ve duruşların somutlaşmalarıdır.

“Zihnimizin biçimlenmesine yardım etmiş ve ana ruhsal koşullarımızı saptamış belirli bir dünyada yaşadığımız için, ... (d)oğuştan getirdiğimiz yapımızın sınırları içinde kalmak zorundayız. Bu nedenle, tüm benliğimiz ve düşüncelerimizle bu dünyaya bağlıyız.” (Jung 2001: 304)

Şekilleştirilen ve “numinosum” ile, yani kavranılamayan gizemli bir güç ile doldurulan bu ruhsal içeriklerin, pagan dönemlerin sağaltıcısı şamanın, insan ve doğayla ilgili her türlü soru(n)da başvurduğu, yardımlaştığı ya da çatıştığı “dış(-laştırılmış)” gizemli güçlerle benzerliği açıktır. Jung, *kendini / insanı / insanlığı sağaltım* için öngördüğü ve önerdiği her yöntemi, bir şamanın esrikliğinde yaşadıklarına benzer tarzda, arketipsel güçlerle kurduğu ilişki içinde deneyimlemiş, ortak bilinç boyutuna *geri döndüğünde* yaşadıklarını bilimsel kurgu içinde paylaşımına açmıştır. Jung’un psikoterapistin işlevini açıklarken kullandığı “yaralı sağaltıcı” tanımlaması, şamanın sağaltıcı / düzenleyici / dengeleyici işlevinin daha yüksek ve bütünlümlü bir bilinçlilik düzeyindeki tekrarından başka bir şey değildir. Modern zamanların ‘*had bilmez*’ “bilinç”-liliğinden farklı olarak, ben-liğin zaaf ve sınırlılığının, Ruh’un görkem ve çokluğunun ayırdında olan Jung’un *uçları kavuşturan* duruşu, postmodern zamanlarda daha da *modern* gözükmektedir.

* * *

C.G. Jung’un kuramsal kurgusunun çekirdeği, *tekel bir insan-luk önerisi* olan “bir(eysel)-leşme (individuasyon) süreci”, bir *bütünlümlü* sürecidir. Birleşme süreci, –çoğunlukla bilincinde olmasa da- her insanda bir *te(le)olojik olasılık* olarak mevcut bulunan, ruhun, *Ruh’a doğru* gelişme-büyüme-açılma serüvenidir. Jung’un va’zettiği anlamıyla psikoanaliz ve psikoterapi, bu olasılığın uyarılması, tıkanıklıkların açılması, akışın kolaylaştırılmasıdır. Birleşme sürecinin hem amacı, hem kazanımı olan *bireysel bilinçlenme*, nihayetinde, tüm

insanlığın ortak bilincine bir sunu ve katkıdır. Bu işleviyle bir'leşme sürecine Jungien etiğin mihenk taşı pâyesini yakıştırabiliriz.

Bir'leşme sürecinin temel düzeneği bilinç ve bilinçdının karşılıklı eyleşimidir. Kişinin kendi merkezine doğru büyük yolculuğunu tarif ederken Jung'un başvurduğu referanslar arketipsel sembollerdir. Uzun ve zorlu, bezemelerinde zengin alternatifli, ancak aşamalarında zorunlu geçiş ve dönüşümleri telkin eden bir-leşme süreci kapsamında, bireyin öncelikle tanışması ve entegre etmesi gereken arketipsel öge, “gölge”sidir:

“Kişiliğin daha düşük düzeydeki parçası. Seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle, bilinçdışında karşıtlık yaratmaya çalışan ve oldukça bağımsız bir ‘hizip’ oluşturan tüm bireysel ve ortak ruhsal öğeler. Düşlerde, gölge figürü her zaman düşü görenle aynı cinsiyetten olur.” (Jung 2001: 19)

Gölgeye bilincin yansımasıyla, karanlıkta kalan aydınlığa alınır. Daha ileri aşamada cinsiyetlerarası ötekiliğin de çözümleneceği ve aşılabacağı bir karşılaşma belirleyicidir: Erkek, bilinçdışında bütünleyici öge olarak yer alan dişi imgesi (“anima”) ile tanışırken, kadının entegre edeceği ruh-imgesi (“animus”) erildir:

“Bu çift cinsellik biyolojik bir gerçektir... Her erkek [kadın; M.B.S.], içinde, o ya da bu kadına [erkeğe] ait olmayan sonsuz bir kadın [erkek] imgesi taşır. Bu imge özünde bilinçdışıdır ve erkeğin [kadının] organik sistemindeki asıl kadın [erkek] biçiminin, yani bir arketipin, kalıtımsal bir ögesidir. Bu aşıl resim, kadınlığın [erkekliğin] tüm atasal deneyimlerinin ve o güne dek kadınlığın [erkekliğin] bıraktığı izlerin bir birikiminden oluşur. İmge bilinçdışı olduğu için sevilene bilinçsizce yansıtılır. Tutkuya ya da nefrete neden olan budur.” (Jung 2001: 16)

Cinsiyetin ayırdığını / ayırtırdığını ve karşı cinse yansıttığını, bir'leşme / bütün'leşme süreci birleştirir, bütünleştirir. Yaşam yolcusu, kendisini tanıma (bilinçlenme) serüveninde -optimal koşullarda- daha pek çok arketipsel karşılaşmayla artar, zenginleşir. Ancak birleşme/bütünleşme sürecinin nihai hedefi ruhun merkezi olan “Ruh”tur; içkin ve aşkın olan kendilik'tir (“Selbst”). Bütünleşme, her zaman dönüşüm ile birliktedir. Kendindeki öteki'ni özümseyen insan aynı kalmaz; dünya görüşü ve modelinde, dolayısıyla da yaşamında sarsıcı bir değişim kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR:

- Jung C.G.: Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri. Cem Yayınevi, İstanbul 1992
- Jung C.G.: Anılar, Düşler, Düşünceler. Can Yayınları, İstanbul 2001
- Jung C.G.: Dört Arketip. Metis Yayınları, İstanbul 2003
- Jung C.G. [ve ark.]: İnsan ve Sembolleri. Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2007

